

8. Мариненко Н. В. Види і функції літературних запозичень у романах В. Домонтовича / Н. В. Мариненко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2004. – № 634. – Вип. 41. – С. 308–311.
9. Словарь символов и знаков / [авт.-сост. В. В. Адамчик]. – М. : АСТ ; Мн. : Харвест, 2006. – 240 с.
10. Тарнавський Ю. Темна сторона місяця / Ю. Тарнавський // Критика. – 2000. – Ч. 7–8. – С. 4–11.
11. Ушневич-Штанько С. Е. Романи Віктора Домонтовича в контексті української інтелектуально-психологічної прози : особливості художнього мислення : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. Е. Ушневич-Штанько. – Івано-Франківськ, 2009. – 19 с.
12. Цимбал Я. Привиди урбанізму : [урбаністична тема в поезії В. Свідзінського] / Я. Цимбал // Критика. – 2007. – Ч. 4 (114). – С. 27–29.
13. Черненко О. Аналіза світоглядних принципів у прозі В. Домонтовича : [текст] / О. Черненко // Сучасність. – 1994. – № 5. – С. 107–113.

Анотація

Автор досліджує особливості “київського” тексту української літератури на прикладі інтелектуального роману В. Домонтовича “Дівчина з ведмедиком”. Текст міста у творі позначений болісним конфліктом маргінальності, який слід розуміти як результат заперечення філософією нової доби “святої” природи міста. Сам же “київський” текст В. Домонтовича тяжіє до збереження ознак гармонійного, благословенного простору і протистоїть деструктивним впливам оточуючого світу.

Ключові слова: “київський” текст, модернізм, маргінальність, святе місто.

Аннотация

Автор исследует особенности “киевского” текста украинской литературы на примере интеллектуального романа В. Домонтовича “Девчина з ведмедиком”. Текст города в произведении отмечен болезненным конфликтом маргинальности, который следует воспринимать как результат отрицания философией нового времени “святой” природы города. Сам же “киевский” текст В. Домонтовича тяготеет к сохранению признаков гармоничного, благословенного пространства и противостоит деструктивным влияниям окружающего мира.

Ключевые слова: “киевский” текст, модернизм, маргинальность, святой город.

Summary

The author searches the specialties of the text of Kyiv of Ukrainian literature in the intellectual novel “The girl with the bear” by V. Domontovych. Text of the city is indicated by the painful conflict of the marginality as the result of denying the philosophy of a new time the “sacred” nature of the city. The text of Kyiv by V. Domontovych is intend to keep features as the harmonious, blessed space and opposes the destructive effect of the world.

Keywords: text of Kyiv, modernism, marginality, holy city.

УДК 821.135.1:091“14/17”

Ненковска Л.Г.,

докторант,

Софийски университет “Св. Климент Охридски”

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ СИМВОЛИКАТА НА ОБРАЗНИТЕ ИНИЦИАЛИ В ГРУПА РУМЪНСКИ РЪКОПИСИ

В тази статия се представя прочит на символиката на някои изображения от орнаменталната украса на няколко средновековни ръкописа, създадени в

румънските княжества – Влашко и Молдова в периода XVII–XVIII век. Разработката почива на идеята на френския философ Луи Марен, предлагащ визуалният знак да се разглежда аналогично на теорията на Сосюр за езиковия знак [1]. Съгласно тази теоретична постановка се приема, че изображенията функционират като знаци от една система, която има конвенционално значение за дадена културно-религиозна общност. През Средновековието словото и образът са подчинение на теологичната мисъл и именно в нейната матрица се крият кодовете за разчитане на техните конотации. Основната роля на изображенията и думите е била да предават възможно най-добре и най-ясно религиозния смисъл на нещата. А украсата в ръкописите представлява визуален симулакрум на текста, чрез който се придава красив и изящен вид на тези безценни книги – вместилища на божие слово. В тази връзка най-отчетливата специфика на тази епоха е, че изкуството е функционирало в рамките на прецизна и ясна семиотична система [2, 5]. И тази именно система си служи с детерминирани формули, които напътстват разчитането и дешифрирането на художествения език [3, 39–44].

Православното християнско изкуство налага естетиката на символа. Символичен смисъл имат цветовете, числата, животните, растенията, скъпоценните камъни, природните явления, неодушевените предмети [4, 8]. Поради това тяхното значение е дълбоко обвързано с християнската херменевтика и тези мотиви се явяват не просто като украсителни елементи, а като знаци, част от механизмите на визуалния дискурс да изобразява и обогатява възможностите за тълкуване и внушение на религиозния текст.

Библейският текст описва животните като им приписва чувство на страх (Йов 36:33), чувство на благодарност (Исаия 1:3), болка и страдание (Римляни 8:22). Те също са възприемани като творения на Бога, които носят неговото дихание и затова душата им е свята. Средновековните текстове изобилстват с животинска и растителна образност, откъдето те преминават и в изобразителния дискурс със същия алегоричен смисъл. Основен източник на алегорична животинска образност през Средновековието представлява *Физиологът* [5, 53], произведение, възникнало през II век сл. Хр. в Александрия – важен търговски и религиозен и културен център с тогавашния свят [6, 98]. След XVI век *Физиологът* е много популярен в румънските земи и става четиво за хора от различните обществени прослойки [7, 3]. По отношение на средновековната животинска символика това съчинение е основният източник на образи. От бестиария на тази книга са почерпени образите – смисли не само на реално съществуващи животни като лъв, вълк, орел, пеликан, но и тези на грифони, и други причудливи фантастични създания, които често носят амбивалентна символика.

Друго важно литературно произведение, което силно повлиява светоусещането, моралните разбирания символиката на късносредновековното общество е *Цветослов на добродетелта* [8, 144–152], възникнало в началото на XIV век в Болоня в рамките на така наречената “образователна” литература, която получава широко разпространение през съответната епоха. Ръкописът има

компилативен характер и авторът му, добре образована личност от Болоня, чието име остава неизвестно, описва 18 добродетели и 17 порока. *Цветослов на добродетелта* играе ролята на проводник на естетически и морални принципи в православния свят в периода на късното Средновековие. *Физиологът*, а по негово подобие и *Цветослов на добродетелта* [9, 16], представляват текстове, декодифициращи същността и природата на нещата, но отразявайки и цитирайки библейските текстове [10, 6]. Водещият принцип в съдържанието на кратките повествования в двете произведения е да се отвори пред слушателя/читателя духовният път за разбиране на мистичните и морални истини на християнската религия, чрез образи-символи, защото както разкрива Псевдо-Дионисий Ареопагит, описвайки духа на средновековното световъзприятие “небесните и духовните неща са описани в Светото писание чрез материални фигури, за да бъдат разбрани от нас” [11, 175–185]. Оттук можем да заключим, че животинският свят се явява един от древните и наследени от християнската култура знаци на мъдростта. А животинските образи, от своя страна, функционират като вид нагледни означаващи [12, 102–103], които носят специфична семантична натовареност, тоест те са знак-ключ, съдържащ история, някакъв текст или познание, които са конвенционални и ясни за носителите на средновековната християнска култура.

Основните оси, по които можем да разделим символиката на тези образи са пространствена (определяща пространството горе-долу / небесно-земно) и морална, която разделя изобразените същества на такива олицетворяващи добротата, благородството и т.н. и такива, които са образи-метафори на злото и негативното. Като примери за тази символна натовареност на зооморфните изображения в инициалите и тяхното алегорично значение можем да посочим композицията на инициала на f.9 б и f.81 б от ръкопис РАН Ms.rom. 1790, които представят съответно лъв, опашката на който преминава в цвете и грифон, чиято опашка преминава в цветен мотив. Лъвът е сред животните с амбивалентна символика. В Псалтира Пс. 21, 13–14 той е представен като образ на демона, докато във Физиолога се тълкува като символ на вечно бдящия Христос. В християнската литература и изкуство обаче преобладава положителната лъвска символика [13, 635–636]. Лъвският образ отпраща към Откровението, където първото от четирите живи същества, пълни с очи отпред и отзад, заобикалящи небесния престол, е описано под външността на лъв, и към Йезекил (1:4–15), където колесницата на Господ се появява с четири животни като запалени огнени въглища, всяко от които има четири лица, едното лъвско. Физиологът [14, 52] описва лъвът като животно, което спи винаги с отворени очи, което се потвърждава от *Цветослов на добродетелта*, където той е описан като символно превъплъщение на добродетелта – сила [15, 89]. Изображение на лъв срещахме и в иконографската сцена, наречена Христос Недремное око. Обичайното място, където тя се изписва, е олтарът или много близо до него [16, 66] и изобразява Младенеца, който лежи на бяла покривка, а до него е има лъвче [17, 131–132]. Тази

сцена се отнася до последните думи на Яков към сина му от Битие (Бит. 49:9): *“Иуда е млад лъв; Наведе се и легна като лъв и лъвица: кой ще го вдигне”*.

Грифонът – фантастично животно, смесица между орел и лъв, което отключва и неговата амбивалентна символика. Заради тази своя двойствена природа, съчетаваща земното животно и небесната птица в християнството грифонът се смята за символ на Исус Христос, който едновременно носи човешка и божествена природа. Грифонът се свързва и с двойственото божествено качество – сила и мъдрост [18, 225]. И двете животни са наточени със символиката на пазители. В Царства 3 (10:18–21) лъвът е описан като пазител на трона на Соломон – два лъва стоят от двете страни на трона, а 12 от двете страни на шестте стъпала към трона [19, 102]. А грифонът е животно-пазител на съкровища. Включени като зооморфни мотиви, изграждащи инициалите, тези животни функционират като знаци на божествената промисъл. Те насочват към словото, което идва от Бог и е път за приближаването на човешките същества към него. Поставени в началото на абзаца с уголемени размери грифонът и лъвът могат да се възприемат отново в значението им на пазители, които охраняват съкровищницата на словото – извор на живот.

На лист f. 19 б в същия ръкопис има инициал “П” под формата на порта, завършваща с купол и символизиращ църквата. В долната част на инициала е изобразен гълъб с наведена глава, а в горната горд орел. Този инициал е алюзия за символиката на храмово пространство, горната част на което символизира небесното царство, защото орелът е небесна птица, символизираща Христос и победата на християнството [20, 94], а гълъбът – кротката природа на вярващите в Христос [21, 63].

Физиологът представя орела като птица, *“която като остарее, търси извор с чиста вода, излита високо срещу слънцето, изгаря старите си пера и мрака на очите си, след това пада в извора, три пъти се потапя и така отново се подмладява”*. Текстът на *Физиолога* насочва към следния алегоричен прочит: орелът е символ на християнина, изворът на Божието слово, а слънцето символизира Христос [20, 95]. Докато в *Цветослов на добродетелта* орелът е описан като птицата символ на една от най-големите добродетели – щедростта [23, 58]. Орелът в библейския текст е знак и за Божиите пратеници и божествената закрила за вярващите [24, 135], събрани в църковния храм, а средновековните мистици често се обръщат към темата за орела, за да опишат представата си за Бог. Те сравняват молитвата с крилете на устремения към светлината орел [25, 139].

Гълъбът също има множество символични значения, но най-разпространен в Средновековието е образът му като знак на Светия Дух. Той е символ и на любовта, верността, мира и обновения живот [26, 90–91]. Той се появява при кръщението на Исус на река Йордан *“И Светия Дух слезе върху Него в телесен вид, като гълъб, и чу се глас от небето, който казваше: Ти си Моят Син възлюбен; в Тебе е моето благоволение”*. В образа на гълъб Светият дух е представян и в сцената на Благовещение, в сцената на Светата Троица и на

Божие то вдъхновение. Оттук и значението на Светия Дух като знак за божие то напътствие по пътя на праведния живот и религиозното развитие на християните.

Символичната натовареност на този тип изображения извира от характеристиките на късносредновековната православна култура. Тя е херменевтически затворен космос и място за свободен интерпретативен хоризонт в нея няма. Всяко явление е момент от общия интерпретативен контекст и символизира по някакъв начин абсолютното битие [27, 5–6]. А цялостният ѝ интерпретативен контекст почива на библейския текст и всичко, което се създава в рамките ѝ черпи от зададената от него образност. В този смисъл образните инициали са своеобразен *mise en abîme*, обозначаващ враждането на допълнителен образен коментар и поанта към изписания текст, като самите образи-знаци си остават дълбоко обвързани и извиращи от текста – въплътен по алегорично-символичен начин в буквените очертания.

Литература

1. Marin L. Etudes sémiologique, ecritures, peintures / L. Marin. – Paris : Klincksieck, 1971.
2. Vrânceanu Al. Modelele literare în narațiunea vizuală : cum citim o poveste în imagini / Al. Vrânceanu. – București : Cavallioti, 2002. – P. 5.
3. Флоренски П. Храмовото действие като синтез на изкуствата (статия) / П. Флоренски. – София : Изкуство, 1988. – С. 39–44.
4. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 8.
5. Popescu-Vâlcea Gh. Slujebnicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1648–1668) / Gh. Popescu Valcea. – București : Meridiane, 1974. – P. 53.
6. Стойкова А. Физиологът в южнославянските литератури / А. Стойкова. – София, 1994. – С. 98.
7. Velculescu C. Fiziolog : bestiar / C. Velculescu, V. Guruianu. – București : Vizual, 2000. – P. 3.
8. Diekstra F. M. N. The Physiologos, the Bestiaries and the Medieval Animal Lore : article / F. M. N. Diekstra. – Amsterdam : Neophilologus, 1985. – P. 142–155.
9. Olteanu P. Floarea darurilor : studiu, ediție, critică pe versiuni, după manuscrise, traduceri și glosar în contextual comparat / P. Olteanu. – Timișoara : Mitropoliei Banatului, 1992. – P. 16.
10. Iordăchescu C. Dionisie Areopagitul, Ierarhia cerească : Ierarhia îngerească : traduceri și studiul introductive / C. Iordăchescu. – Iași : Institutul European, 1994. – P. 6.
11. Мусакова Ел. Геометрията и змеят : статия / Ел. Мусакова // Годишник на Софийския Университет “Св. Климент Охридски” ЦСВП “проф. Иван Дуйчев”. – Т. 90 (9). – 2000, 2002. – С. 175–185.
12. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 102–103.
13. Шевалие Ж. Речник на символите / Ж. Шевалие, А. Геербрант. – София : Петриков, 2000. – Т. I : Лъв. – С. 635–636.
14. Velculescu C. Fiziolog : bestiar / C. Velculescu, V. Guruianu. – București : Vizual, 2000. – P. 52.
15. Olteanu P. Floarea darurilor : studiu, ediție, critică pe versiuni, după manuscrise, traduceri și glosar în contextual comparat / P. Olteanu. – Timișoara : Mitropoliei Banatului, 1992. – P. 89.
16. Смядовски Ст. Светци, свитъци, книги : посланията на текста в иконографския материал / Ст. Смядовски. – София : Агата-А, 2003. – С. 66.
17. Kakavas G. Dionysios of Fourni, Artistic Creation and Literary Description / G. Kakavas. – Leiden : Alexandros Press, 2008. – С. 131–132.

18. Шевалие Ж. Речник на символите / Ж. Шевалие, А. Геербрант. – София : Петриков, 2000. – Т. I : Грифон. – С. 225.
19. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 102.
20. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 94.
21. Шиваров Н. Речник на библейските символи / Н. Шиваров. – София : Нов Човек, 1992. – С. 63.
22. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 95.
23. Olteanu P. Floarea darurilor : studiu, ediție, critică pe versiuni, după manuscrise, traduceri și glosar în contextual comparat / P. Olteanu. – Timișoara : Mitropoliei Banatului, 1992. – P. 58.
24. Шиваров Н. Речник на библейските символи / Н. Шиваров. – София : Нов Човек, 1992. – С. 135.
25. Шевалие Ж. Речник на символите / Ж. Шевалие, А. Геербрант. – София : Петриков, 2000. – Т. I : Грифон. – С. 139.
26. Петканова Д. Средновековна литературна символика / Д. Петканова. – София : Време, 2000. – С. 90–91.
27. Копферманс Т. Дневник : фрагменти / Т. Копферманс // Език и литература. – София, 1998. – С. 5–6.

Резюме

Статията посветена на символиката на образните инициали на група ръмънски ръкописи от 15–18-ти век. Анализира се символиката на животинските образи, използвани като начални букви в група писания, написани и декорирани през XV–XVIII век. Главната идея на автора е да представи образите като вид текст, който е особено важен за православно общество, обединено от общото си културно и иконографско познание. Интерпретирани са символичните значения на животинските изображения в библейските текстове, “Физиологът”, “Цветето на Добродетелта” и други творби.

Ключови думи: символизъм, животински образи, украсяване на ръкопис, иконология.

Анотация

Статья посвящена образной символике инициалов группы румынских рукописей XV–XVIII веков. Анализируется зооморфемика образов, использованных как начальные буквы в текстах, написанных в XV–XVIII веках. Главная идея автора – представить образы как вид текста, который важен для православного общества, объединенного своим общим культурным и иконографическим познанием. Интерпретируются символические значения изображений животных, используя библейские тексты “Физиолог”, “Цветок Добродетели” и другие произведения.

Ключевые слова: символизм, образы животных, украшение рукописей, иконология.

Summary

This article presents a part of a PhD Dissertation dedicated to the Decoration of the Romanian manuscripts created during the XV–XVIII century. The third chapter of the work deals with the symbolism of the animal images used as Initial Letters in a group of Lectionaries written and decorated during the XVII and XVIII century. The main idea of the author is to present the images as a kind of a text which is meaningful for the orthodox society connected by its common cultural and iconographic knowledge. The last chapter of the work presents an analysis of the symbolic meaning of the animal images using the Bible texts, the Physiologos, the Flowers of Virtue and other studies dedicated to the medieval symbolism.

Keywords: Symbolism, animal images, manuscript decoration, iconology.